

LES PINTURES
RUPESTRES
DE
LA SARGA

quadern de camp

CAM

Caja de Ahorros
del Mediterráneo

OBRES SOCIALS

*En record, ara fa cinquanta anys, quan **Mario Brotons Jordà, Héctor García Llácer i Juan Pastor Femenia**, uns excursionistes alcoians, al mes d'agost de l'any 1951, se n'adonaren de l'existència d'unes pintures a les parets dels abrics de la Sarga. I els primers en valorar el seu interès i caràcter patrimonial.*

El quadern que ara teniu a les vostres mans naix amb el propòsit de convidar-vos a visitar el paratge de la cova "Foradada", als peus de la serra dels Plans i ben a prop del caseriu de la Sarga. Pretén ser un instrument que us acompanye durant la visita i us facilite una aproximació comprensiva d'un entorn d'una gran bellesa, on les persones, des de fa molts anys, han deixat les seues empremtes (unes més encertades que d'altres) que atendien a uns objectius socio-culturals i que ara, amb una mirada atenta, podrem esbrinar i així comprendre les arrels d'una societat de la qual formem part, tot compartint el mateix territori, del qual som els hereus i els responsables actuals de la seua conservació i millora.

Este quadern s'ha elaborat a partir de les fons de documentació que sintetitzen els estudis realitzats sobre les pintures rupestres de la Sarga i de les aportacions científiques de Josep M. Segura Martí (Museu Arqueològic Municipal Camil Visedo Moltó) i de Mauro S. Hernández Pérez (Universitat d'Alacant). Així com de la col·laboració de David Picher i Terol en l'assessorament bibliogràfic, de Josep H. Miró Segura en la recerca de material gràfic i de Joaquim Amorós i Francés en la correcció lingüística dels textos.

© **D'aquesta edició:** Ajuntament d'Alcoi
Caja de Ahorros del Mediterráneo

© **Del text:** Josep Doménech i Doménech

ISBN: 84-89136-35-1

Dipòsit legal: A-600-2002

Disseny: Cresol

Imprimeix: Artes Gráficas Alcoy, S.A.

PRESENTACIÓ

La sèrie de publicacions didàctiques *Anem al Museu*, iniciada fa uns anys pel Museu Arqueològic Municipal Camil Visedo Moltó, incorpora als seus títols aquest quadern de camp sobre les pintures rupestres de la Sarga. Un treball acurat que vol ser una nova eina de treball per a l'escola, orientada de manera especial al tercer cicle de Primària i al primer cicle de l'ESO.

En el nostre ànim, i en l'afany de les entitats que col·laboren en el quadern que ara presentem, està que aquesta edició arribi a la població escolar perquè pugui acostar l'alumnat al coneixement d'aquest excepcional conjunt d'art prehistòric i del seu medi natural. El fet d'estar representats als abrics de la Sarga tres dels horitzons artístics postpaleolítics de la Prehistòria recent de l'àmbit mediterrani peninsular, amb figures i escenes dels arts macroesquemàtic, llevantí i esquemàtic, fa d'aquest jaciment arqueològic un exemple paradigmàtic per a aprofundir en l'estudi de l'art i de les societats neolítiques.

Descobrir i conèixer el nostre patrimoni cultural contribuirà a estimar i respectar aquest Bé d'Interés Cultural que, des de 1998, va merèixer ser inclòs per la Unesco en la seva llista de Patrimoni de la Humanitat.

L'oportunitat de la commemoració del 50é aniversari del descobriment de les pintures rupestres de la Sarga, ha fet possible que diferents institucions sumen els seus esforços per salvaguardar i divulgar aquest patrimoni col·lectiu, possiblement el llegat més dinàmic i original que ens ha arribat des de la Prehistòria.

Trini Miró Mira
Regidora de Cultura
de l'Ajuntament d'Alcoi

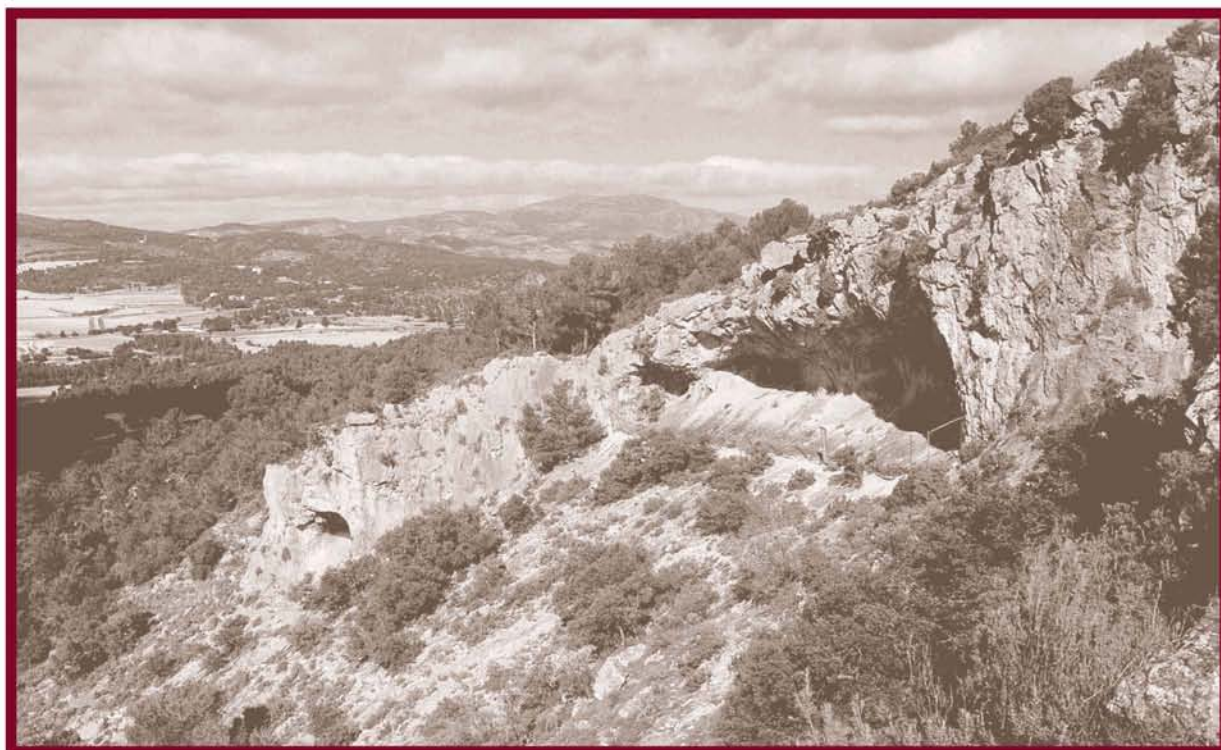

COM ARRIBAR-HI?

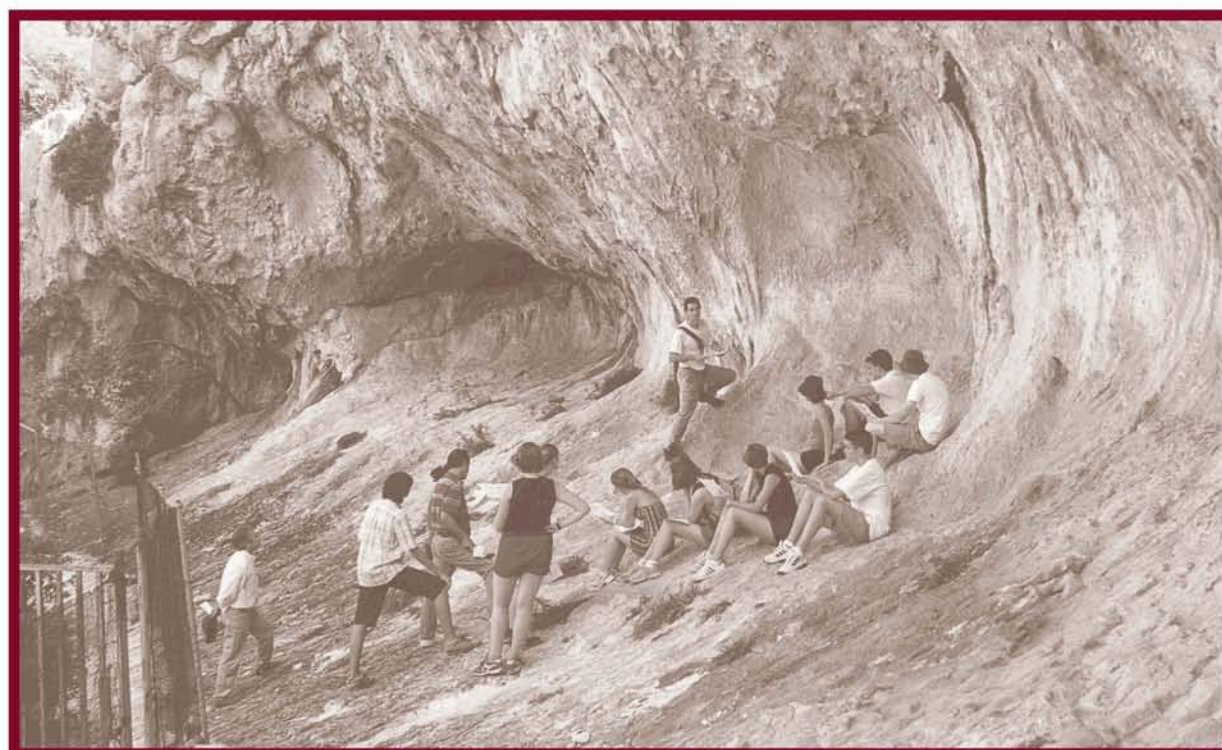
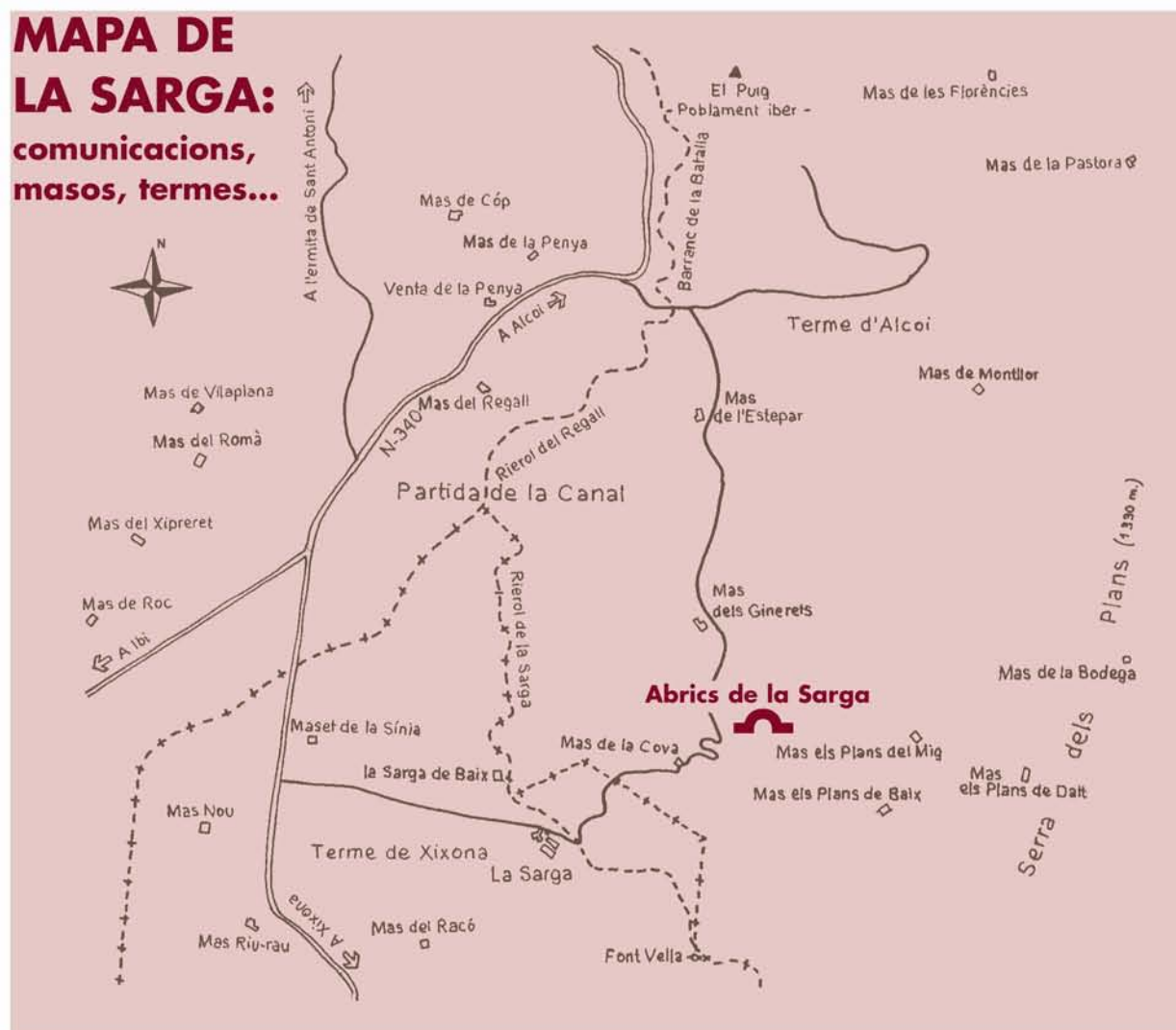
COM PODEU VISITAR-LES?

Els abrics tenen una tanca metàl·lica de protecció. Si voleu accedir-hi a l'interior cal que anuncieu la vostra visita, amb suficient antelació, al Museu Arqueològic Municipal d'Alcoi (tel. 965 537 144).

MAPA DE LA SARGA:

comunicacions,
masos, termes...

ITINERARI

Data

Hora d'eixida

Hora d'arribada

Mitjà de locomoció

Hora

Punt d'interés

Comentari

LA SARGA

El caseriu de la Sarga és un petit nucli de població rural, que es troba al terme municipal de Xixona (l'Alacantí) i pròxim al d'Alcoi (l'Alcoià), i entre les serres dels Plans, de la Carrasqueta i del Carrascar de la Font Roja. En l'actualitat el conformen vint-i-cinc cases, inclosa l'ermita. No obstant, a les rodalies del caseriu existixen un nombre considerable d'habitatges rurals dispersos com són els masos i les anomenades casetes de camp. Estes últimes deuen la seua proliferació a la venda del territori d'un mas en parcel·les (d'uns 10.000 m²), com és el cas del mas del Riu-rau, pròxim al llogaret, o de l'Estepar, ja en terme d'Alcoi.

La població permanent de la Sarga és mínima (quatre persones segons el cens municipal), encara que, en períodes de vacances o caps de setmana, s'incrementa de manera considerable, ja que el llogaret s'ha conformat com un indret de segona residència donada la seua situació geogràfica. Tradicionalment els veïns de la Sarga celebren les seues festes el 26 de juliol, en honor a santa Anna, i com és costum no solen faltar la missa i els balls populars.

Històricament, de la Sarga es tenen notícies des de 1594 (Garrigós Sirvent, B.). El seu origen es deu a l'interés, de les oligarquies locals, en colonitzar nous territoris, tot acollint-se als privilegis que atorgava el rei. Els propietaris o senyors de la Sarga foren els descendents de la família Descals (veïns d'Alcoi), i a banda d'altres privilegis, percebien la tercera part de les collites. Estos drets en favor dels senyors foren abolits per les Corts de Cadis el 6 d'agost de 1811.

L'economia del caseriu sempre ha sigut agrícola, basada en els conreus de la trilogia mediterrània. Si bé en temps passats es produïa oli, vi, cereals, fulla de morera, figues seques, fruita i aviram, actualment estos productes s'han substituït per fruiters, concretament per una varietat de pomera que gaudix de bona fama per la seua qualitat; als mercats de la comarca tenen un lloc important les "pomes de la Sarga".

Tot açò fa que s'haja de parlar d'un entorn amb un impacte antròpic, conseqüència de la intervenció humana en el seu afany per aconseguir noves terres de conreu i la implantació d'una agricultura extensiva. No obstant este impacte sobre el paisatge encara és més rellevant a la Sarga, ja que a la zona conflueixen varies vies de comunicació: la carretera nacional 340, l'anomenada Autovia Central i l'antiga explanació del ferrocarril Alcoi – Alacant.

ELS MASOS

El mas és una casa de camp aïllada, és a dir, l'habitatge d'una família de llauradors fora del casc urbà d'una població. A les nostres terres els masos es desenvolupen després de la reconquesta, encara que els seus antecedents històrics són molt anteriors.

A la vora d'un mas trobem una font, un pou o un cisterna o aljub que proporciona l'aigua. En alguns, també hi podem trobar un forn de calç.

Les seues dependències solen ser: quadra, corrals, graners, cup, bodega, pallissa, cambres i, en alguns, l'habitatge dels amos.

Les finques on s'ubiquen els masos solen tenir terres de conreu, de pastura i bosc. A causa de les condicions geogràfiques de les nostres comarques, la majoria de masos que s'hi troben són de secà, encara que tots hi disposaven d'una horteta d'abastament familiar. Els masos que disposen de terres d'horta els trobem a la vora d'un riu o prop de les xarxes de sèquies dels grans brolladors o fonts.

Mas de la Cova

ELS ABRICS DE LA SARGA

És un extraordinari conjunt d'art rupestre per la diversitat, qualitat, posició i estat de conservació dels motius pintats. Fou descobert el 19 d'agost de 1951. Els abrics estan situats al marge dret del barranc de la Cova Foradada i se'ls anomena de la Sarga per la seva proximitat al llogaret d'este nom. No obstant, el jaciment es troba dins del terme municipal d'Alcoi.

Les pintures d'estos abrics són un referent per als arqueòlegs, ja que han permés, a partir del seu estudi comprendre l'art rupestre neolític en general, sobretot per la superposició de diferents estils que s'hi dona.

El conjunt de pintures prehistòriques de la Sarga es distribueix en tres abrics, encara que en un d'estos, l'abric III, a penes són visibles. A l'abric I s'han identificat 41 motius i 95 a l'abric II.

El 3 de desembre de 1998 la UNESCO va declarar l'art rupestre de l'arc mediterrani espanyol, amb expressa menció a la Sarga, Patrimoni de la Humanitat (màxima distinció que pot obtenir un llegat dels nostres avantpassats). I en l'àmbit estatal tenen la consideració de Bé d'Interés Cultural.

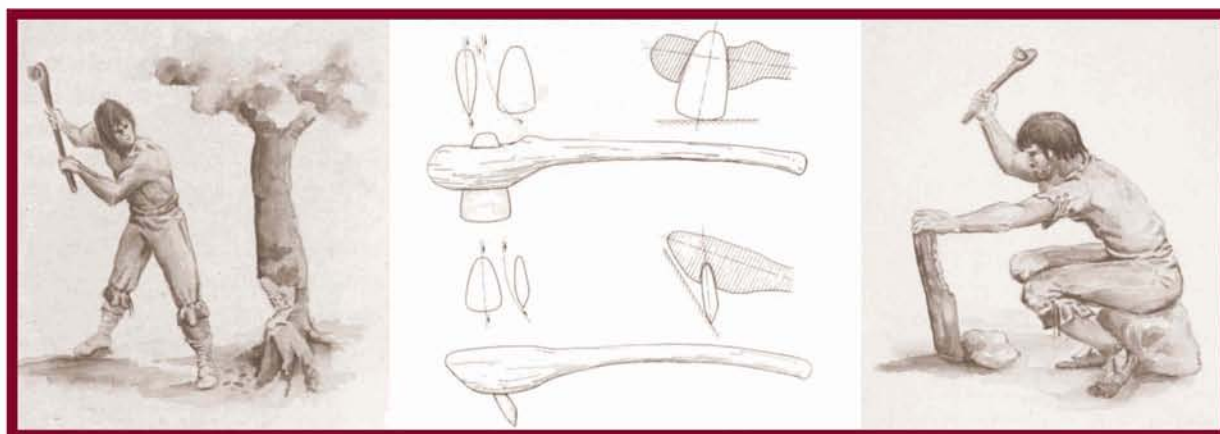

AGRICULTORS, RAMADERS, ...

Segons els estudis realitzats pels arqueòlegs, cap al V mil·leni aC, a les nostres terres es produeixen una sèrie de canvis en les poblacions que les habitaven i que seran l'inici d'una forma de viure que perdurarà durant molts anys. Este canvi s'anomena neolització i consisteix en l'adopció progressiva de l'agricultura i la ramaderia per part d'unes comunitats que fins aleshores la seua economia es basava en la recol·lecció i la caça.

Este canvi socio-econòmic, que naix al Pròxim Orient, s'havia produït cap a l'any 8000 aC i arriba a les nostres comarques uns 3000 anys després, acompanyat d'una sèrie d'innovacions tècniques que faciliten les faenes d'una vida més sedentària, propiciada, com s'ha esmentat, pel conreu d'espècies vegetals (blat, ordi) i la domesticació d'animals (cabra, ovella, porc, gos).

Les primeres poblacions d'agricultors i ramaders que habitaren les nostres terres vivien en coves com la del l'Or a Beniarrés (El Comtat) o la de la Sarsa a Bocairent (La vall d'Albaida).

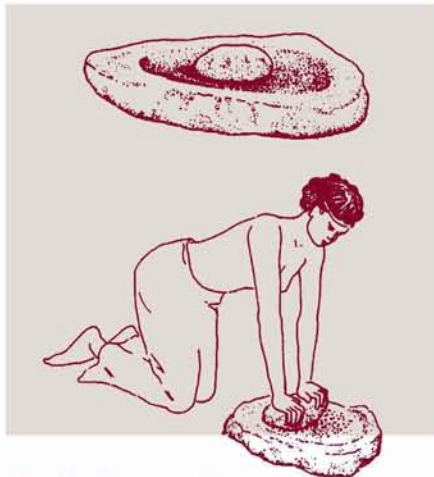
Per a poder sembrar la primera faena que s'havia de fer era desforestar: s'incendiava una superfície i amb eines de pedra polida, inserides en mànecs de fusta (destrals, aixades), es tallaven els troncs i arrels mal consumides pel foc.

Se sembrava en clots. I se segava utilitzant corbelles constituïdes per una armadura de fusta i fulles de sílex.

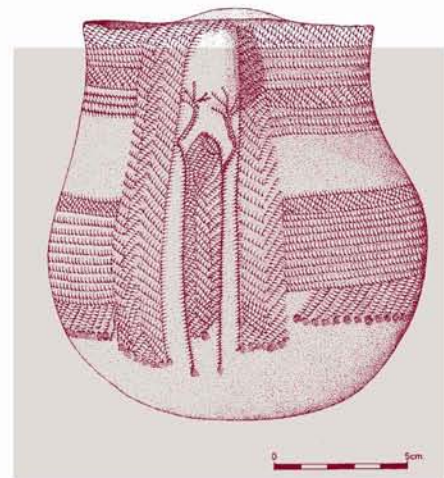
... CERAMISTES I ...

Molí de pedra

Una vegada s'havia segat el blat o l'ordi es batien i s'arreglegava el gra. Després s'havia de torrar i moldre'l, utilitzant un molí manual de pedra de gra fi. Finalment la collita ja estava preparada per a ser emmagatzemada en grans vasos de ceràmica.

Vas de ceràmica del tipus cardial

L'aparició de la ceràmica es relaciona amb els canvis que va suposar la neolització. I el seu origen va lligat a la necessitat d'emmagatzemar tant les collites com els líquids. També s'utilitzava per a coure aliments. Entre la ceràmica del neolític antic destaca l'anomenada impresa cardial, decorada mitjançant impressions d'una petxina (*cardium edule*).

Encara que durant els temps del neolític es caçaven animals (cérvols, cabres salvatges) per tal d'obtenir aliment, pells i ossos, es domesticaran animals (ovella, cabra, porc) que, a més a més, facilitaran el sedentarisme, tot conformant poblats.

Trepant que s'utilitzava per a perforar ossos, ceràmica

Este procés es vorà acompanyat per la incorporació de noves tècniques en la producció d'utensilis com

- fletxes, atzagaies, corbelles, perforadors, ... amb armadures de micròlits de sílex.
- culleres, punxons, agulles, tubs i elements d'adornament d'os.
- destrals, aixes, cisells, grans de collar, braçalets, ... de pedra polida.

... ARTISTES PINTORS

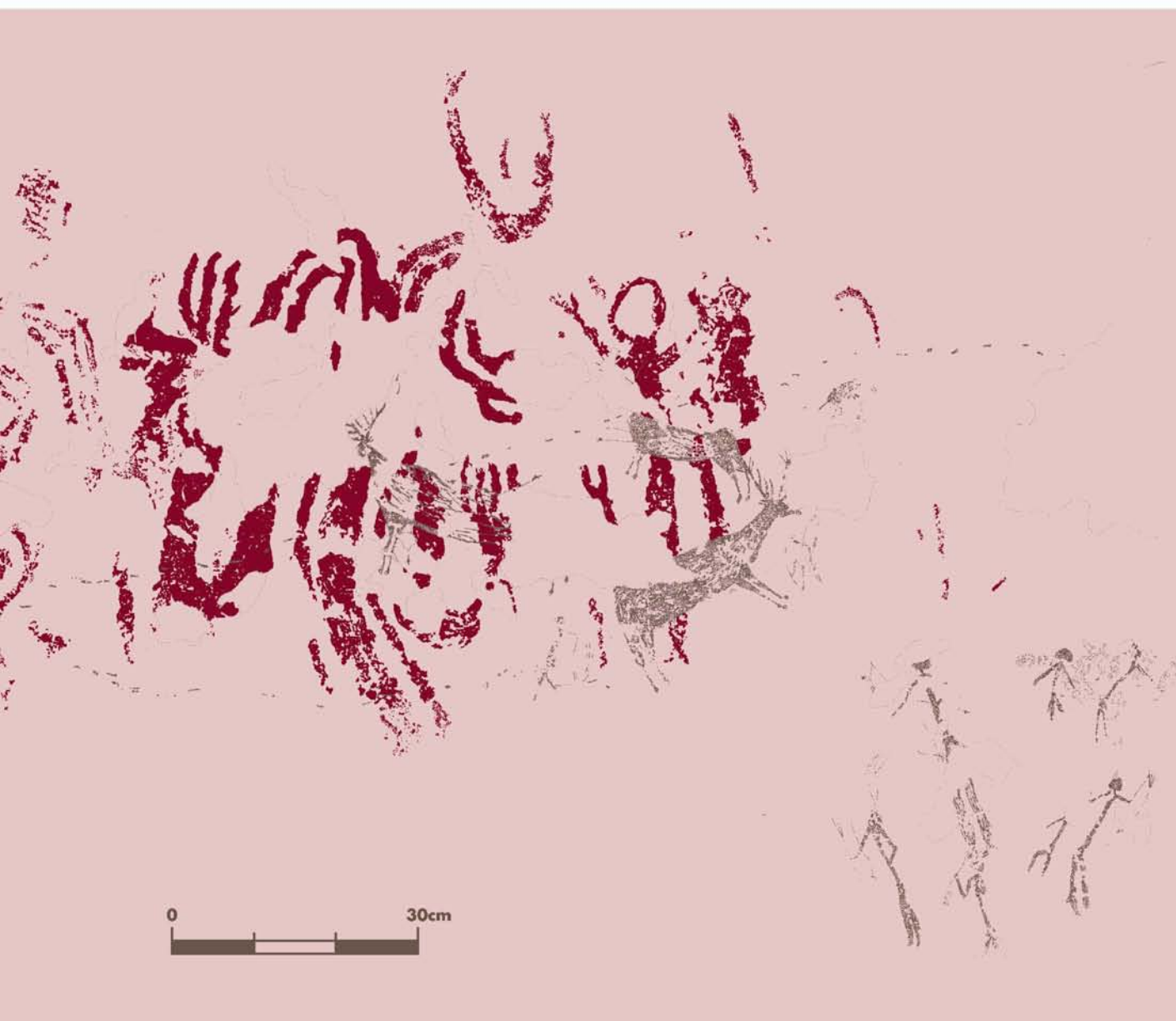

Als abrics de la Sarga no es va viure mai. Se'ls considera un santuari, un lloc on es reunien unes poblacions per a realitzar pràctiques religioses, intercanviar coneixements, establir relacions i, fins i tot, per a divertir-se. És un dels molts santuaris que va freqüentar la gent de les nostres terres durant alguns mil·lenis, deixant a les parets senyals de les seues creences que hui, diversos mil·lenis després, a penes sabem interpretar.

El jaciment alcoià dels abrics de la Sarga és un dels més importants de tots els d'art rupestre neolític de l'Espanya mediterrània. A les seues parets podem trobar tres manifestacions d'este art prehistòric, clarament identificables pel seu color, tipus d'execució i, en especial, per la seua temàtica. (Hernández, M., 2000).

La Sarga. Abric I

L'ART MACROESQUEMÀTIC

És una manifestació artística que la trobem a les comarques de la Marina Alta, el Comtat i l'Alcoià, entre les serres d'Aitana, Benicadell i Mariola, on també s'ha constatat la presència de les primeres comunitats neolítiques. Per açò a l'art macroesquemàtic se l'ha relacionat amb cultes de tipus agrícola.

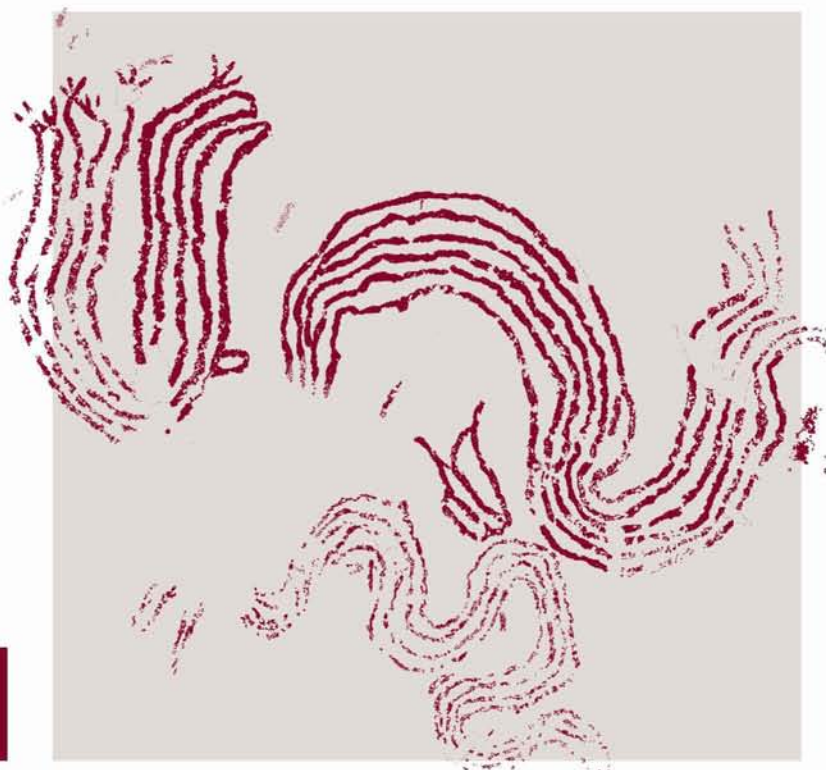

Els motius pintats solen ser de grans dimensions, realitzats amb traços grossos de color roig fosc i amb pintura d'aspecte pastós.

Els temes representats solen ser antropomorfs, és a dir, esquematitzacions de figures humanes, relacionades amb motius semblants que decoren la ceràmica cardial. També solen ser freqüents els serpentiformes, bé horitzontals bé verticals, anomenats meandres.

A la Sarga, es dona la singularitat que diversos cérvols, d'art llevantí, se superposen a les figures macroesquemàtiques, per la qual cosa este jaciment adquireix un interès extraordinari, ja que ha permés als arqueòlegs datar este art macroesquemàtic en el V mil·leni abans de Crist.

Serpentiformes de la Sarga

"Orant" del Pla de Petracos

“Bruixot” de la Sarga

**Antropomorf de la
vall de Laguar**

L'ART LLEVANTÍ

Es caracteritza per ser una art rupestre de caràcter naturalista i narratiu, de traç fi, precís i acurat i el color utilitzat és el vermell, aplicat en les tècniques de tinta plana o cos llistat.

És un estil posterior o contemporani a l'art macroesquemàtic i perdura fins al III mil·lenni aC.

Entre els motius que es representen la figura humana i els d'animals prenen un fort protagonisme, i se'ls representa aïllats o formant escenes (moltes són de caça). En el cas de la Sarga cal destacar una escena on es narra la recol·lecció de fruits (l'única registrada en l'art llevantí).

La figura humana és representada amb un cos proporcionat, amb el rostre de perfil, amb definició del moviment i, fins i tot, s'observen detalls com arcs, fletxes, plomalls i adornaments personals. Entre els animals són nombrosos els cérvols i els caprins, encara que també es representen ocells o insectes com abelles.

En les escenes de caça els animals apareixen vius o ferits per fletxes.

FIGURES HUMANES

La Sarga

La Sarga

Barranc de la Palla

Santa Maira

Benirrama

Benirrama

CÉRVOLS DE LA SARGA

ESCENES D'ART LLEVANTÍ

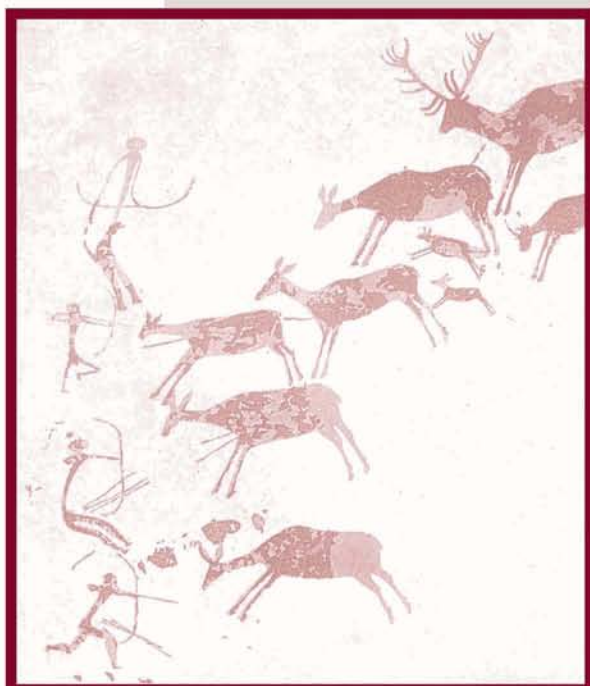
Escena de caça. La Sarga

Escena de caça. Barranc de la Valltorta

Recol·lecció de fruits. La Sarga

Escena de caça. Barranc de la Palla

L'ART ESQUEMÀTIC

Es caracteritza per l'abstracció dels motius que s'hi representen i el seu tamany reduït. Estos motius són de tipus simbòlic i religiós.

L'art esquemàtic deu apareixer durant el neolític i perdura fins al II mil·lenni abans de Crist.

Els motius que es representen se'ls anomena antropomorfs (figura humana), zoomorfs (animals), ídols, soliformes (sols) i ramiformes (vegetals).

Ramiforme
La Sarga

Ídol
La Sarga

Zoomorf
La Sarga

Antropomorfs
La Sarga

Antropomorfs: representacions esquemàtiques de la figura humana

Ídols: representacions de caràcter simbòlic i religiós

Soliforme

Ramiforme

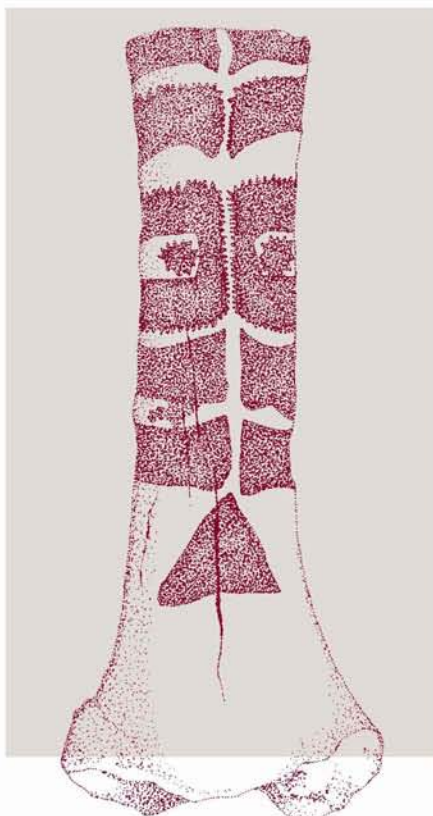
Zoomorf

Els motius representats en l'art rupestre esquemàtic se'ls ha relacionat amb la decoració de recipients ceràmics de l'època neolítica. Així com, amb ídols fabricats a partir d'ossos i que s'han trobat en sepultures formant part d'ofrenes al difunt.

**Zoomorf
sobre
recipient
ceràmic**

**Ídol oculat sobre os redó.
Cova de la Pastora (Alcoi)**

**Ídols placa sobre os pla.
Cova d'en Pardo (Planes de la Baronia)**

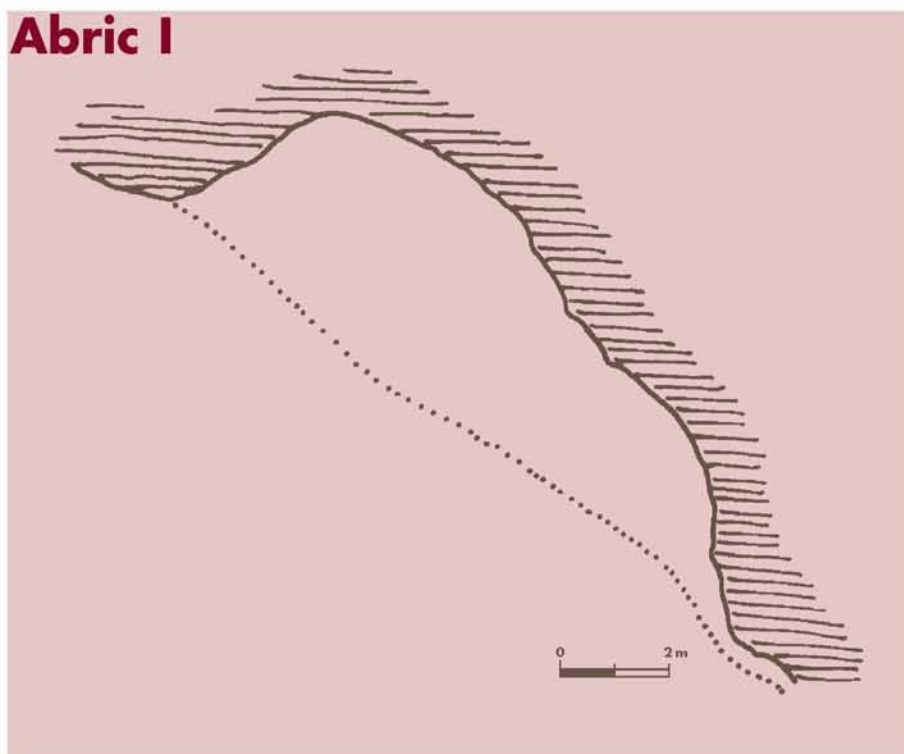

L'ART RUPESTRE DELS ABRICS DE LA SARGA

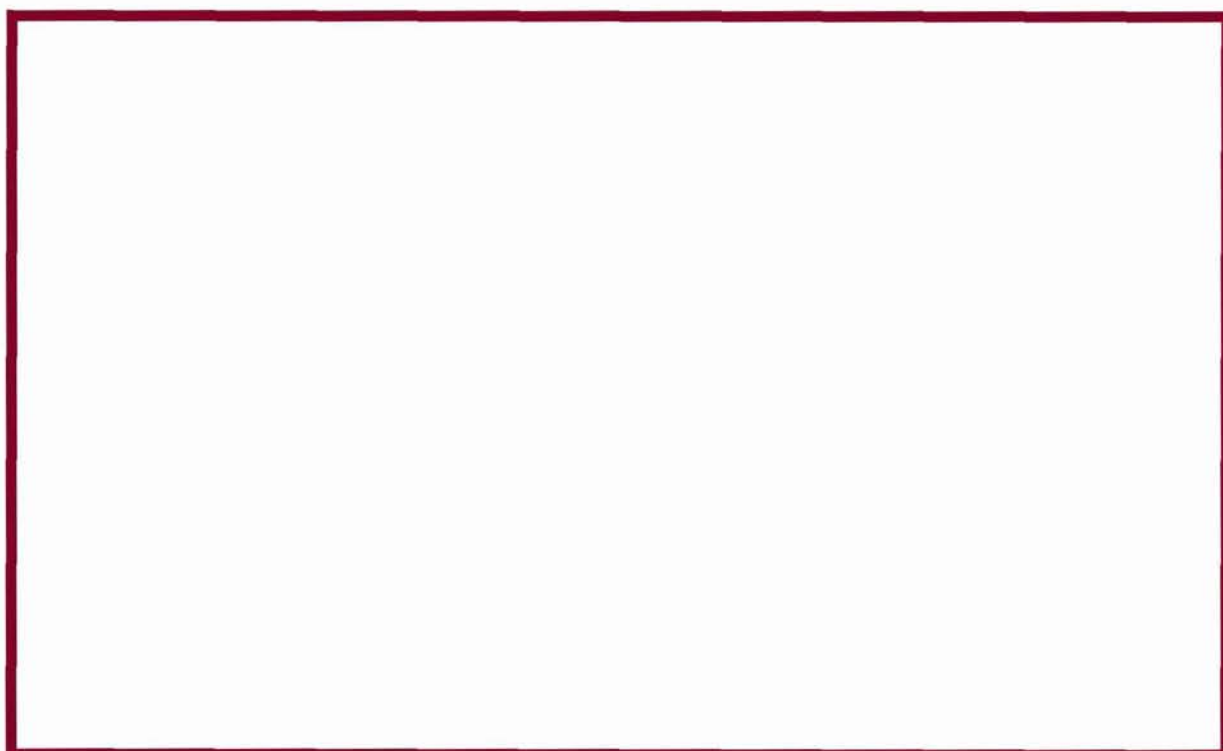
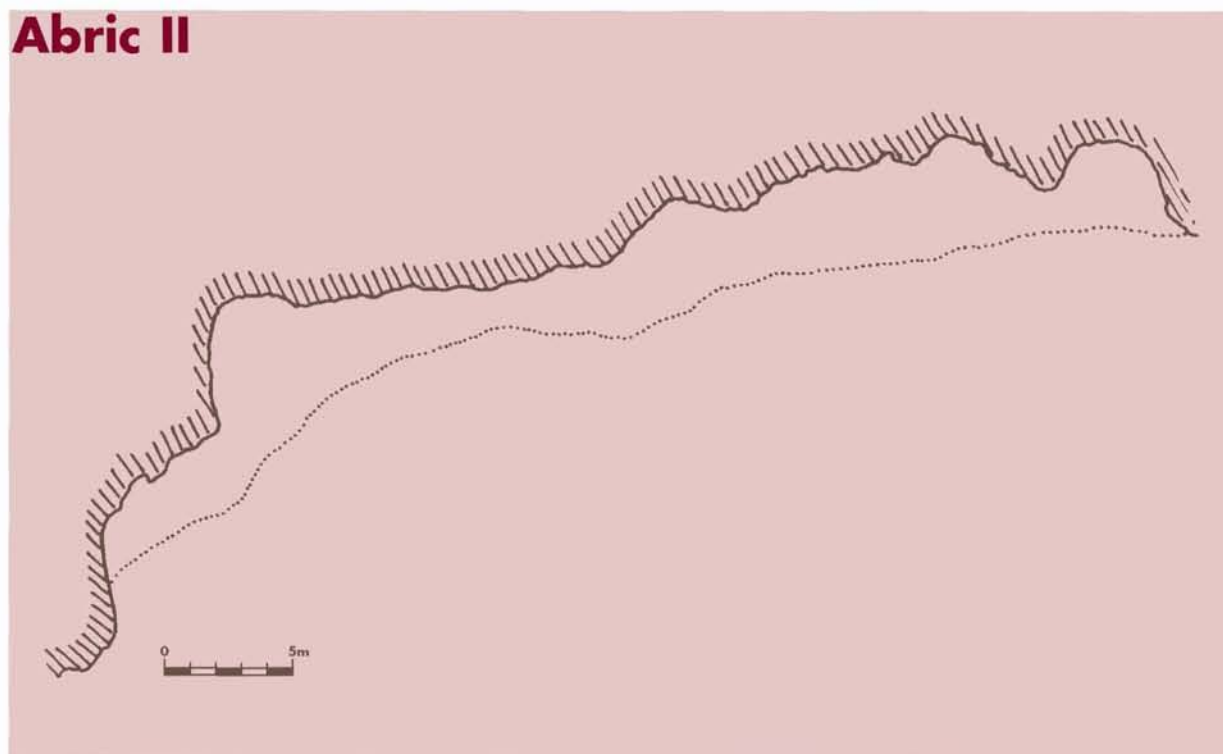

Abric I

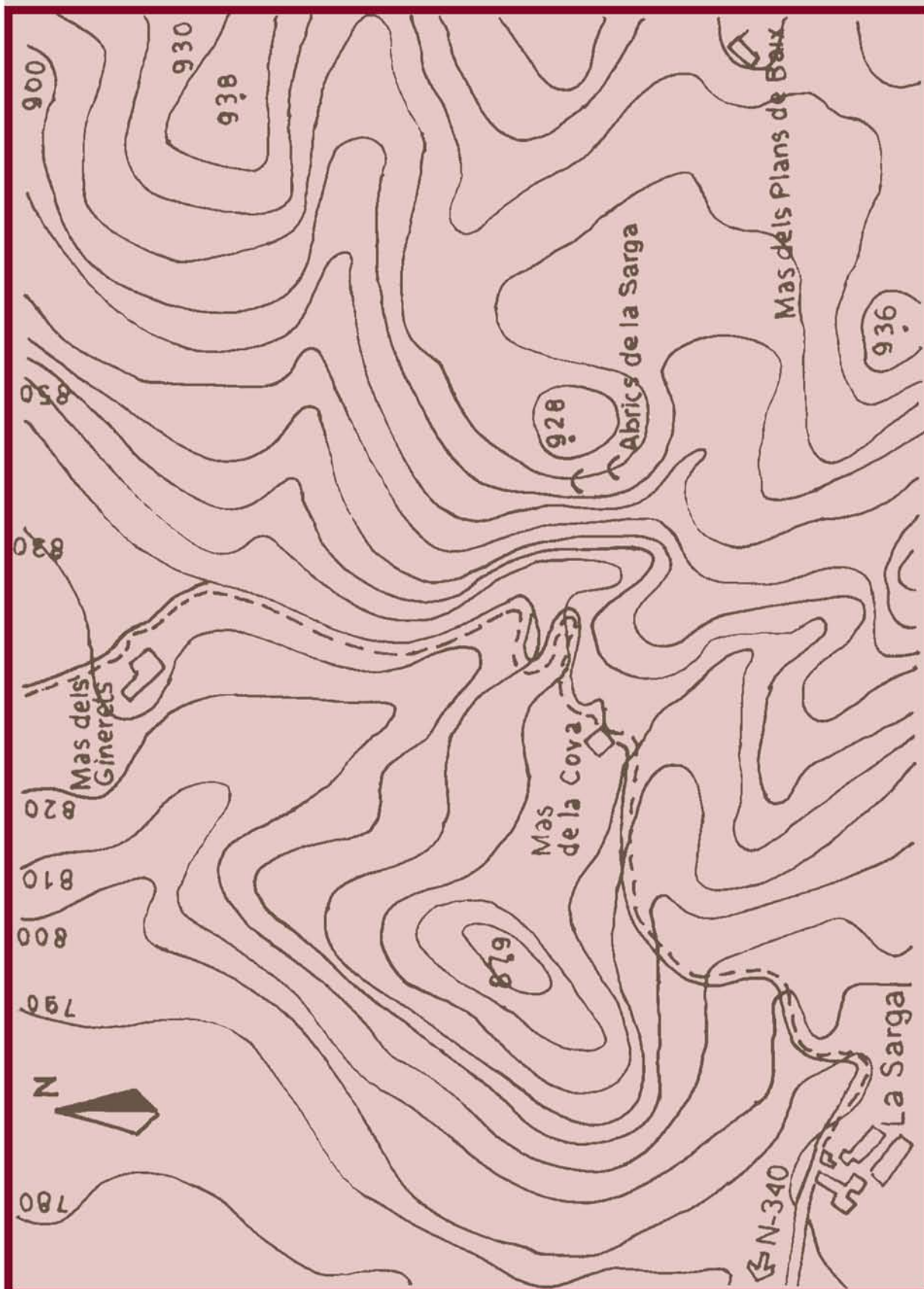
Esta és una activitat que et proposem quan visites les pintures rupestres dels abrics de la Sarga. Intenta identificar alguns dels motius representats i tria els que vulgues, per tal de dibuixar-los en els espais que s'han reservat, tot indicant mitjançant una fletxa la seva situació a l'esquema de l'abric.

Abric II

MAPA FÍSIC DEL BARRANC DE LA COVA FORADADA

EL SÒL

Topònim del lloc on es realitza l'activitat

Data

Estació de l'any

localització:

.....
.....
.....

altitud:m

proximitat al mar:

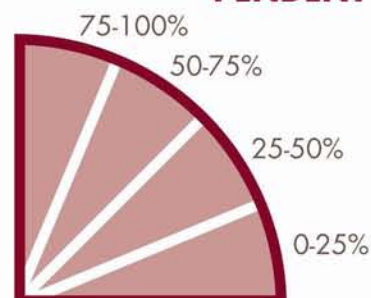
.....

ORIENTACIÓ

- ☐ solana
- ☐ ombria
- ☐ fons de vall
- ☐

PENDENT

DADES AMBIENTALS

temperatura

humitat

llum

EL SÒL: COMPOSICIÓ

Quantitat	gens	poc	bastant	molt
terra	☐	☐	☐	☐
roques	☐	☐	☐	☐
fullaraca	☐	☐	☐	☐
humus	☐	☐	☐	☐

Hi ha zones exclusivament rocoses?

Quin color predomina al sòl?

Quins altres colors s'hi veuen

Observacions:

LA VEGETACIÓ

Estes són unes poques espècies que de segur podràs trobar prop de les pintures rupestres de la Sarga.

coscolla

carrasca

argelaga

estepa

rusc o galzeran

olivera

fenoll

corretjola

carrasca

Observeu la vegetació

Lloc

Data

Primer observa l'estructura vegetal del lloc que has triat i després al rectangle inferior intenta reproduir-la.

ESTRUCTURA

	gens	poc	bastant	molt
Arbres				
Arbustos				
Lianes				
Herbes i falageres				
Molses i líquens				

 arbres
 arbustos
 lianes
 herbes

INVENTARI

Arbres:

.....

.....

.....

.....

.....

Arbustos:

.....

.....

.....

.....

.....

Lianes:

.....

.....

Herbes i falgueres:

.....

.....

.....

Molses i líquens:

.....

.....

OBSERVACIONS

VIDA ANIMAL

Possiblement resulta difícil poder observar algun dels animals que habiten el paratge del barranc de la Cova i que et mostrem en els dibuixos següents. Però, si observem bé potser pugem trobar el rastre d'algun d'ells, que ens demostrarà que no són massa lluny.

Altres animallets més xicotets si que els podreu vore, i ací teniu un espai perquè els dibuixeu.

CONILL

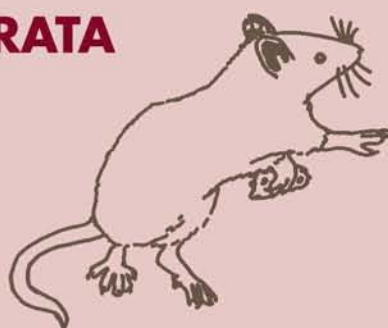

petjada i rastre
(3/4 cm)

excrements
menors d'un cm
i agrupats

RATA

petjada
pota de davant

excrements
(més d'un cm)

**pinya
rosegada**

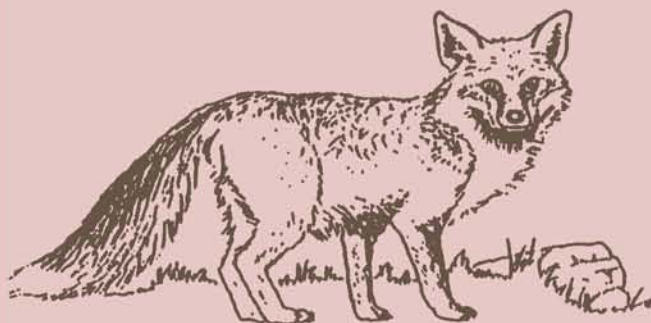
RESTES DE MENJAR
Es troben en llocs amagats

**escorces
de fruits**

RABOSA

petjada
(6 cm)

excrement
(6/10 x 2 cm)
semblen envernissades
amb ossos, pèls, plomes

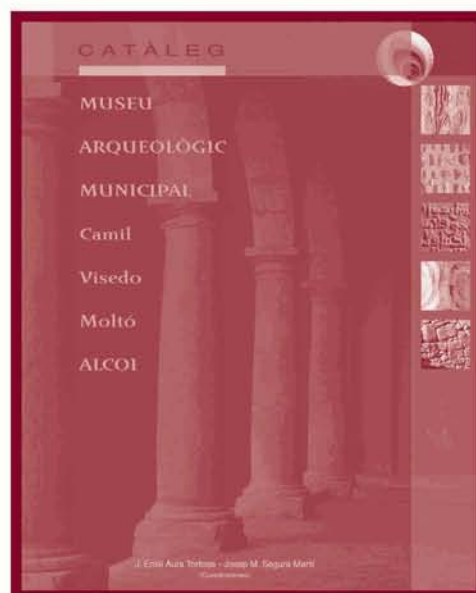

GLOSSARI

Abric	Cavitat natural en una paret rocosa més o menys vertical.
Antròpic	Es diu d'un paisatge que la seua formació és el resultat de la intervenció humana.
Arqueòleg	Persona especialista que estudia les restes materials de l'activitat humana d'èpoques passades.
Art rupestre	Conjunt de pintures i gravats, especialment prehistòrics, existents en roques, abrics i coves.
Atzagaia	Punta de llança d'os o banya de cérvol.
Bodega (celler)	Lloc o cambra destinada a la fabricació i conservació de vi i també d'altres aliments.
Caseriu (llogaret)	Conjunt de cases agrupades que es troben separades del nucli principal de la població i del qual depenen jurídicament.
Cambra	Habitació.
Cisell	Eina per a desbastar pedra o altres materials mitjançant la percussió indirecta.
Cisterna (aljub)	Dipòsit soterrat o semisoterrat per arreplegar l'aigua de la pluja.
Cup	Dipòsit sobre el qual es xafa el raïm en l'elaboració del most.
Forn de calç	Estructura cilíndrica (3 o 4 m de diàmetre) semisoterrada i revestida de pedra, en la qual s'obté la calç viva a partir de roca calcària i mitjançant el calor de la combustió de llenya.
Jaciment	Lloc on es conserven restes materials de la presència humana en el passat.
Liana	Plantes de tija prima i llarga que s'enfila per altres plantes o suports.
Micròlits de sílex	Xicotetes fulles de mineral de sílex, amb les vores geomètriques i que formen part d'utensilis prehistòrics.
Neolític	Període de la prehistòria en el qual apareixen els primers grups humans que adopten l'agricultura i la ramaderia en el seu sistema de vida.
Oligarquia	Acaparament del poder o de l'autoritat per part d'una minoria.
Ordi	Planta herbàcia de tija i fulles llargues, i fruit agrupat en una espiga.
Pallissa	Lloc destinat a guardar la palla o herba seca.
Patrimoni cultural	Conjunt de manifestacions pròpies d'una societat, que reflectixen la seua personalitat i el seu desenvolupament històric.
Sedentarisme	Sistema de vida dels grups humans que consistix en instal·lar-se de manera fixa en un lloc determinat.
Terme municipal	Territori que correspon a una localitat o municipi.
Unesco	Sigla de l'organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura, amb seu a París i creada el 4 de novembre de 1946.

FONTS BIBLIOGRÀFIQUES UTILITZADES PER L'ELABORACIÓ D'ESTE QUADERN DE CAMP

- AAVV. *Guia Didàctica del Museu d'Alcoi*. Alcoi: Ajuntament, 1993.
- AAVV. *L'art Macroesquemàtic*. Cocentaina: Centre d'Estudis Contestans, 1994.
- AAVV. *L'art Llevantí*. Cocentaina: Centre d'Estudis Contestans, 1998.
- AAVV. *Fitxes didàctiques*. Llinars del Vallès: Centre d'educació ambiental Escola de Natura el Corredor, 1999.
- AAVV. *L'art Esquemàtic*. Cocentaina: Centre d'Estudis Contestans, 2000.
- AAVV. *Catàleg. Museu Arqueològic Municipal Camil Visedo Moltó*. Alcoi: Ajuntament, CAM, 2000.
- AAVV. *Quadern de camp de la Font Roja*. Alcoi: Centre de Professors. Materials per a la classe, 14.
- GARRIGÓS SIRVENT, B. La Sarga como ejemplo de señorío alfonsino. En *Festes dels Geladors*, 1993. Xixona: Asociación Cultural y Festeria de Heladores, 1993.
- HERNÁNDEZ PÉREZ, M. La Sarga (Alcoi) En *Catàleg Museu Arqueològic Municipal Camil Visedo Moltó*. Alcoi: Ajuntament i CAM, 2000. Pàg. 87-92.
- HERNÁNDEZ PÉREZ, M.S.; SEGURA MARTÍ, J.M. (coords.). *La Sarga. Arte rupestre y territorio*. Alcoi: Ajuntament i CAM, 2002.
- SEGURA MARTÍ, J.M. L'art rupestre de la Sarga: Patrimoni de la Humanitat. En *Imatges*, 1999, núm.3, pàg. 26-29.

Articles periodístics:

- "Los primeros artistas alcoyanos". En: *Ciudad de Alcoy*, (18.11.97).
- "El Arte Rupestre Levantino ya es Patrimonio Mundial". En: *Información*, (3.12.98).
- "Un museo en 150 cuevas". En: *Información*, (6.12.98).
- "Nuestro pasado artístico ya es Patrimonio de la Humanidad". En: *Ciudad de Alcoy*, (7.12.98)

NOTES

Blank lined area for notes.

NOTES

